

2023, 12 (3), 2009-2029 | Araştırma Makalesi

Okul Psikolojik Danışmanlarının Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Yönelik Görüşleri

Yusuf AYDIN¹

Yakup ÜZÜM²

Öz

Manevi danışmanlık ve rehberliğin amacı, dini ve manevi referanslardan faydalanarak problem yaşayan insanların bu problemlerini anlamlandırmak, hayatı kontrol altına alarak ve onun kalitesini artırarak sürdürülebilir hale getirmektir. İnsanın ruhunu en büyük güç kaynağı olan Allah'a dayayarak insandaki var olan potansiyeli harekete geçirmek ve her türlü sorunla başa çıkmasına yardımcı olmaktır. Manevi danışmanlığın amacı, danışanın öncelikle kendini tanıyıp anlaması, gerçekçi bir benlik kazanması, kendini koşulsuz bir şekilde kabul edip gizli güçlerini açığa çıkarması ve bunun sonucunda kendisiyle ve çevresiyle uyumlu hale gelmesi ve mutlu olmasıdır. Bu çalışma, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan psikolojik danışmanların manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik görüşlerini tespit etmek üzere ele alınmıştır. Bu kapsamda geniş bir literatür taraması yapılarak çalışmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Çalışma konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için temel kavramlara yer verilmiş, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri üzerinde durulmuştur. Çalışma, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan 19 psikolojik danışmandan oluşan çalışma grubu ile yürütülmüştür. Katılımcılara yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan bir form uygulanmıştır. Uygulama sonunda elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle çözümlenmiştir. Çalışmanın sonunda katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olduğu, psikolojik danışma sürecine ve psikolojik iyi oluşa katkı sağladığı, bireyin yaşam amacı keşfetmesinde önemli rolü olduğu ve dini pratiklerin psikolojik sorunlarla mücadelede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ölüm ve yas gibi durumlarda oldukça etkili olduğu belirtilmektedir. Ancak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin okullarda uygulanabilirliği için gerekli şartların henüz yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmanın etik izni Muş Alparslan Üniversitesi, Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 22.09.2022 tarih ve 62188 nolu kararı ile alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Manevi Danışmanlık, Rehberlik, Psikoloji, Danışmanlık

Aydın, Y. & Üzümlü, Y. (2023). Okul Psikolojik Danışmanlarının Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerine Yönelik Görüşleri . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 12 (3) , 2009-2029 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1190913>

Geliş Tarihi	18.10.2022
Kabul Tarihi	26.09.2023
Yayın Tarihi	30.09.2023
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Muş, Türkiye, yusufaydin19@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4218-2802,

² Öğretmen, MEB, Van, Türkiye, yakupuzum7gmail.com, ORCID:0001-6214-6353

2023, 12 (3), 2009-2029 | Research Article

Opinions of School Psychological Counselors on Spiritual Counseling and Guidance Services

Yusuf AYDIN¹

Yakup ÜZÜM²

Abstract

The aim of spiritual counseling and guidance is to make sense of these problems of people who have problems by making use of religious and spiritual references, to make life sustainable by taking control and increasing its quality. In other words, it means plugging a person into a powerful source, that is, putting the soul of a person on Allah, the greatest source of power, to activate the existing potential in a person and to help him cope with all kinds of problems. The aim of spiritual counseling is for the client to know and understand himself first, to gain a realistic self, to accept himself unconditionally and to reveal his latent powers, and as a result, to be in harmony with himself and his environment and be happy. This study was handled to determine the opinions of psychological counselors working in schools affiliated to the Ministry of National Education about spiritual counseling and guidance services. This study was handled to determine the opinions of psychological counselors working in schools affiliated to the Ministry of National Education about spiritual counseling and guidance services. In this context, the conceptual framework of the study was created by conducting a wide literature review. In order to better understand the subject of the study basic concepts are included, spiritual counseling and guidance services and psychological counseling and guidance services are emphasized. The study was carried out with a working group consisting of 19 psychological counselors working in schools affiliated to the Ministry of National Education. A form consisting of semi-structured questions was applied to the participants. The data obtained at the end of the application were analyzed by descriptive analysis method. At the end of the study, based on the answers given by the participants, it is concluded that spiritual counseling and guidance services are a need, it contributes to the psychological counseling process and psychological well-being, has an important role in the individual's discovery of life purpose, and religious practices are effective in combating psychological problems. It is also stated that spiritual counseling and guidance services would be very effective in cases such as loss and mourning. However, it is seen that the applicability of spiritual counseling and guidance services in schools is viewed negatively. Muş Alparslan University Rectorate, Scientific Publication Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 22.09.2022, numbered 64188 of the Presidency of the Publication Ethics Committee

Keywords: Spirit, Spiritual counseling, Guidance, Psychology, Consultancy

Aydın, Y. & Üzümlü, Y. (2023). Opinions of School Psychological Counselors on Spiritual Counseling and Guidance Services . Journal of the Human and Social Science Researches , 12 (3) , 2009-2029 .
<https://doi.org/10.15869/itobiad.1190913>

Date of Submission	18.10.2022
Date of Acceptance	26.09.2023
Date of Publication	30.09.2023
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Assit. Prof. (phD), Muş Alparslan University , Faculty of Islamic Sciences, Department of Philosophy and Religious Studies, Muş, Türkiye, yusufaydin19@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4218-2802,

² Teacher, MEB, Van, Türkiye, yakupuzum7@gmail.com, ORCID:0001-6214-6353

Giriş

İnsan yaşamında önemli bir etkiye sahip olan maneviyat kavramı son zamanlarda psikoloji bilimi içerisinde yer edinmiştir. Böylece ruh sağlığı alanına giren maneviyat, bireylerin psikolojik iyi oluşlarına katkı sunan bir değişken olarak kabul edilmektedir (Tunç ve Totan, 2020, s. 3). Maneviyat ve din kavramlarını merkeze alıp psikoloji biliminin kuramsal alt yapısından beslenerek yeni bir yardım alanı olarak tanımlanan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri son yıllarda ülkemizde de verilmeye başlanmıştır.

İlk olarak mesleki alanda ortaya çıkan ve bu alanda faaliyet gösteren rehberlik hizmetleri zaman içerisinde psikoloji bilimi ile bütünleşerek çok yönlü hale gelmiştir. Bu doğrultuda bireylere mesleki, eğitsel ve kişisel-sosyal yönden yardım hizmeti sunulmaktadır. Özellikle okullarda kendine yer edinen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri öğrencinin psikolojik iyi oluşuna katkı sağlamayı ve kendini her yönüyle tanımaya fırsat vermeyi amaçlamaktadır. Okullardaki bu yardım hizmetinden psikolojik danışmanlar sorumludur.

Psikoloji, sözcük olarak ruh bilimi anlamına gelmekte olup organizmanın davranışlarıyla ve bilişsel işleyişle ilgili çalışmaların yapıldığı bir bilim alanıdır. Bu alan üzerinde çalışan uzmanlar bireyin beyin ve davranış ilişkisi ile çevre ve davranış ilişkisi üzerine çalışmalar yürütmektedir (Cebeci, 2012, s. 35,36). Psikoloji, bir bilim olarak anılmadan önce uzun süre felsefe içerisinde ele alınmıştır. Filozoflar, psikolojinin insan ruhuyla ilgili bir bilim dalı olduğunu söylemekte ve insanı beden-ruh birlikteliği ile birlikte ele alıp düşünmektedirler. Zamanla filozofların bilgiyi ele alış biçimlerine göre psikolojiye bakış açıları da değişiklik göstermiştir. Sanayileşmeyle birlikte sosyal yaşamdaki farklılıklar, insanların teknolojiye bağımlı hale gelmesi, yaşamın tekdüzeleşmesi ve önemlisi insanın yalnızlaşması, bireyin psikolojik sorunlarının artmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, psikolojiyi felsefeye bağlı olmaktan çıkarak bir bilim haline getirmiştir (Bakırtaş, 2021, s. 103).

Danışmanlık kavramı, danışan ve danışman tarafından oluşturulmuş bir ortamda yaşanan gelişmelerin ifade edildiği, danışanın kendini geliştirerek bağımsızlığına ulaşmasına, problemlerini çözebilecek yetkinliğe ulaşmasına yardımcı olmak için danışman özelliklerine sahip bir uzmanın gerçekleştirdiği, psikolojik yöntem ve teknikler aracılığıyla sunulan etkileşim, öğrenme ve yardımlar bütünüdür (Tan, 1989, s. 33). Danışmanlık kavramına geniş anlamıyla bakacak olursak danışanların kendi duygu, düşünce ve davranışlarını keşfetmelerine yardımcı olmak için iç dünyalarına yönelik farkındalıklarını artırıcı, yaşam ile etkin şekilde başa çıkmalarında destekleyici gücü bulmalarında yardımcı olacak nitelikli ve ilkeli bir ilişki sürecidir (Lartey, 2003, s. 85).

Rehberlik ise kişinin eğilimlerini, yeteneklerini, ihtiyaçlarını ve sahip olduklarını anlamasına olanak sağlayan yardım etkinliğidir. Rehberlik, kişinin kendi sorunlarına imkan sağladığı kadarıyla gelişmesi konusunda yardımcı olur (Bakırcıoğlu, 1976, s. 357). Rehberlik, bireyin kendini anlaması, sorunlarını çözmesi, mantıklı kararlar alması, potansiyelini kendine en uygun düzeyde geliştirmesi, çevresine uyum içerisinde yaklaşması ve böylece kendini gerçekleştirmesi için uzman kişilerce verilen psikolojik temelli bir yardımdır (Kepçeoğlu, 2001, s. 13).

Maneviyat kavramı, bireyin kendisi ile başkaları arasındaki ilişkilerin, hayatın anlamının, dünyadaki yerinin anlaşılması ve kabul edilme çabası olarak da tanımlanmaktadır. Bir

başka tanımda ise maneviyat, bireye anlamlı gelen ve yaşama amacını meydana getiren duygusal, fiziksel ve zihinsel olarak kişiliğin bütünü olarak ifade edilmektedir. Maneviyat daha önceden olumsuz anlamlar yüklenerek kullanılmış olsa da 18. yüzyıldan itibaren kendine değer kazandıran bir kavram haline gelmiş ve son yıllarda da araştırma odağı olmuştur (Düzgüner, 2016, s. 19).

Türkiye’de ruh sağlığı alanında manevi ve dini referanslara uzun süre önem verilmemiştir. Fakat son dönemlerde manevi unsurların psikolojik iyi oluş üzerindeki etkisiyle ilgili araştırmaların artması sebebiyle ruh sağlığı alanında maneviyat kavramına önem vermeye başlanmıştır. Manevi unsurlar, varoluşçu kuram temelinde psikolojik danışma sürecine dahil edilmiştir. Ayrıca din ve maneviyat kavramları, psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin ilke ve teknikleriyle desteklenerek manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ortaya çıkmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması deseni ile hazırlanan çalışmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmış, betimsel analiz tekniği ile yorumlanmıştır. Alan yazında manevi danışmanlık ve rehberlik alanıyla ilgili birçok çalışma tespit edilmiş ancak çalışma konumuzla ilgili doğrudan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu durum çalışmanı önemini ortaya koymakla beraber karşılaştırma ve tartışma yapmayı güçleştirmektedir. Okul psikolojik danışmanların manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik görüşleri nelerdir? Çalışmanın temel problem cümlesidir. Çalışmada yanıt aranacak sorular şunlardır:

Okul rehber öğretmenlerinin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin psikolojik danışma sürecine etkisi hakkındaki görüşleri nelerdir?

Okul rehber öğretmenlerinin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin yaşamın amacını keşfetmeye yardımcı olması hakkındaki görüşleri nelerdir?

Okul rehber öğretmenlerinin manevi danışmanlık hizmetlerinin gerekliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?

1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Manevi danışmanlık ve rehberlik, dinin alanına giren konularda problem yaşayan özel ilgi ve bilgiye ihtiyacı olan kişilerin bu alanda yetişmiş, uzmanlık kazanmış kişilerle başvuruları üzerine kendilerine dinin öğretileri ve esasları paralelinde verilen hizmettir (Yılmaz, 2012, s. 59).

Bireyin dini yaşantısında karşılaştığı problemleri yaşadığı döneme ve bilime uygun, günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde bireyin çevresine uyum sağlayıp sosyalleşmesine ve dini ya da dini olmayan her alanda kendini gerçekleştirmesini sağlayan, alanın uzmanları tarafından verilen psikolojik bir yardım olarak da tanımlanabilir (Karaca, 2020, s. 18).

Manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR), zor durumda kalan ve yaşadığı durumu anlamlandırmaya çalışan bireyin yaşadıklarının anlamını bulma ve bozulan yaşam düzeninin kontrolünü sağlama süreçlerinin dini ve manevi referanslarla desteklenmesidir (Kula, 2016, s. 45).

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının tarihin ilk dönemlerine kadar uzandığı ve farklı biçimlerde olduğu görülmektedir. Din adamlarının profesyonel bir eğitim aldıktan sonra bu hizmeti sunmaları ise 1930’lu yıllarda Amerika’da görülmüştür.

Genel olarak bakıldığında manevi danışmanlık sürecinin psikolojik danışmanlık süreci ile benzerlikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Saydamlık, empatik dinleme ve koşulsuz kabul gibi danışmanlıkta kullanılan temel ilkeler, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde de kendine yer edinmiştir. Bunlardan farklı olarak manevi danışmanlar danışma sürecinde dini motiflerden de faydalanmaktadır (Ceylan ve Özyayın, 2020, s. 288).

Antik çağlardan beri başta akıl hastalıkları ve diğer birçok hastalığa bazı uhrevi güçlerin sebep olduğu düşünüldüğü için ruhsal rahatsızlıkların tespiti ve tedavisinde genellikle dini temsilcilerin görev aldığı bilinmektedir (Koç, 2012: 208). Bilim dünyasının manevi danışmanlık ve rehberliğe olan ilgisi 19. yüzyılın sonlarına doğru oluşmuştur. 20. yüzyıldan bu yana manevi danışmanlık hem teorik hem de pratik açıdan pek çok değişikliğe uğramıştır. MDR, Amerika ve Avrupa’da psikolojik danışmanlık ve sosyal hizmet gibi diğer yardım mesleklerinin yanında destekleyici bir meslek kimliği kazanmıştır (Kılınçer, 2017, s. 39).

İncil ve Hıristiyan öğretileri kapsamında halka din ve hayat üzerine Hıristiyanlığın dini temsilcileri tarafından kilisede sunulan danışmanlık hizmetinin tarihte bilinen ilk psikoterapi tekniği olduğu düşünülmektedir. Bu danışmanlık hizmetini sunan dini temsilcilere “pastor” denilmektedir (Uygur, 2017). “Pastor”, Latince bir kavram olup çobanlık, önderlik ve rehberlik eden kişi anlamına gelmektedir (Uğurlu ve Ege, 2018, s. 1060). Batı’da manevi danışmanlık ve rehberliğin uzun bir tarihçesinin olduğu görülmektedir. Ancak MDR, 1900’lü yılların başlarında psikoloji ve din bilimlerinin kesişimi ile kendi karakterini oluşturup şu anki şekli almış ve insanların manevi ve dini ihtiyaçlarını gidermek için hizmet sunmaya başlamıştır (Baş, 2017, s. 162).

Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin son zamanlarda ortaya çıktığı söylenebilir. 1983 yılından beri cezaevlerinde uygulanan cezaevi vaizliği ve 2003 yılında hizmete başlayan Aile ve Dini Rehberlik bürolarındaki çalışmalar ilk manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları olarak değerlendirilebilir (Demirtaş, 2019, s. 11). Gerçek anlamda manevi danışmanlık çalışmalarının başlaması 1995 yılına denk düşmektedir. Bu amaçla hastanelerde yatarak tedavi gören hastalar için uygulanmıştır. Bu uygulamalar hastaların moral ve motivasyonunu artıracak sohbetlerin yapılması, kaza, kader, sabırdan bahsedilmesi ve bazı durumlarda da hastalara Kur’an-ı Kerim okunması şeklinde olmuştur. Bu uygulamalar sırasında yapılan bazı yanlışlıklar ve yanlış anlamalar sonucunda Danıştay yürütmeyi durdurma kararı almış ve MDR hizmetleri bir süreliğine askıya alınmıştır (Altaş, 1999, s. 600).

MDR hizmeti, ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığının sorumluluğunda toplumun farklı kesimlerine sunulmaya başlanmıştır. Hastaneler, hapisaneler, yaşlı bakım evleri, sevgi evleri, aile irşat büroları ve Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı KYK yurtları gibi kurumlarda görevlendirilen manevi danışmanlar tarafından bu hizmet sunulmaktadır (Baygeldi, 2018, s. 8).

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında hizmet verecek kişilerin yetiştirilmesi farklı yollarla sağlanmaktadır. Bu amaçla Diyanet İşleri Başkanlığının yürüttüğü bazı seminer faaliyetleri bulunmaktadır. Ayrıca üniversiteler bünyesinde manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tezli ve tezsiz yüksek lisans programlarının açıldığını görmekteyiz. Yeni ortaya çıkan bir hizmet alanı olması sebebiyle de üzerine daha çok çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Manevi danışma ve rehberlik; psikolojik danışma ve rehberliğin teorik alt yapısını benimseyerek bağımsız bir alan haline gelmiştir. Rehberlik ve psikolojik danışmadaki ilke, yöntem ve teknikleri benimsemiştir. Bu sebeple manevi danışmanlığı rehberlik ve psikolojik danışmanlığın bir parçası olarak görmemiz mümkündür (Şimşek, 2019, s. 23).

2. Psikolojik Danışma ve Rehberlik

Psikolojik danışma ve rehberlik kavramları birlikte kullanılsa da farklı iki alan olarak değerlendirilmektedir. Rehberlik bireyin değer verdiği, istediği şeyi tercih etmesine yardım etme konusunda yoğunlaşırken, psikolojik danışma ise bireyin kendi istediği değişiklikleri yapmasına yardımcı olmaktadır (Akboy, 2007, s. 18).

“Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri; bireyin kendini tanuması, anlaması, sahip olduğu gizil güçleri keşfetmesi, geliştirmesi ve bulunduğu topluma aktif uyum sağlayarak kendini gerçekleştirmesi için sistematik olarak ve profesyonelce sürdürülen psikolojik yardım hizmetleridir” (Yeşilyaprak, 2016, s. 33).

Psikolojik danışmanlık ve rehberlik (PDR) hizmetleri, okullarda öğrencilerin akademik gelişimini, çevreyle olan etkileşimini ve kariyer hedeflerini ilgilendiren, yaşanan problemlerin çözümü için ihtiyaç duyulan desteği sağlayan, kişinin ihtiyaçlarını ve sahip olduklarını fark ettiren, kişinin kendini gerçekleştirmesine yönelik profesyonel yardımların bütünüdür (Çil ve diğerleri 2014, s. 36).

Öğrenciler okullarda bazı alanlarda yardıma ihtiyaç duymaktadır. Bunlar; kişisel, eğitsel ve mesleki rehberlik alanlarıdır. Okullarda sunulan PDR hizmetleri öğrencilerin tüm yönleriyle gelişmesini ve öğrencilerin kendini gerçekleştirmesini amaç edinmektedir. Rehberlik ve psikolojik danışma her yaş grubundan bireylere kendini tanuması, kabul etmesi ve geliştirmesi sürecinde gerekli yeterlikleri kazanabilmesi için profesyonel kişilerce yapılan psikolojik destek hizmetleridir (Yeşilyaprak, 2016, s. 34).

Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin amaçları arasında, bireylerin etkin, başarılı, yaratıcı ve mutlu olmalarını sağlamak; sosyal ve ruhsal ihtiyaçlarını karşılamak, bireyin kendini tanmasına ve kendi güçlerine güvenmesine yardımcı olma yer almaktadır (Bakırcıoğlu, 2000, s. 4).

Rehberlik kavramı, 20. yüzyılın başlarında Amerika’da ortaya çıkmış ve en büyük gelişimi burada göstermiştir. Avrupa ülkelerinde rehberlik alanında istenilen düzeyde bir gelişme görülmemiştir. Rehberlik kapsamındaki çalışmaların bu ülkelerde daha çok mesleki alanda yapıldığı gözlenmektedir. Türkiye’de ise özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra rehberlikten söz edilmeye başlanmıştır (Bakırcıoğlu, 2000, s. 21).

Rehberlik hizmetlerinin ilk ortaya çıkışında bireylerin iş bulmalarına yardımcı olmak ve onlara iş hayatının tanıtılması amacı etkili olmuştur. Bu durum 1898-1907 yılları arasında Jesse Davis’in meslek danışmanlığı çalışmalarıyla devam etmiştir (Bakırcıoğlu, 2000, s. 21). 1908’de Frank Parsons, Boston’da bir meslek bürosu kurarak bireyleri ilgi ve yeteneklerine göre mesleki yönlendirmelerde bulunmuştur. 1910 yılında ilk mesleki rehberlik kongresi Boston’da toplanmış ve ulusal düzeyde bir kuruluş olan Ulusal Mesleki Rehberlik Derneği (National Vocational Guidance Association) kurulmuştur (Kepçeoğlu, 1985 Akt: Bilgin, 2000, s. 21).

Rehberlik ve özellikle de psikolojik danışma hizmetlerinin profesyonel bir yardım mesleği olarak gelişmesinde 2. Dünya Savaşı’nın da önemli rolü bulunmaktadır. Savaş esnasında artan ruh hastalıkları, travmalar, savaş sonrası askeri hayattan sivil hayata

geçişteki uyum problemleri kapsamlı bir tedavi ve psikolojik danışma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Cebeci, 2012, s. 15).

Amerika'da başlangıçta mesleki rehberlik alanında yürütülen rehberlik çalışmaları kısa sürede eğitsel, kişisel ve sosyal rehberlik konularını da kapsayacak şekilde genişleyerek bugünkü durumuna gelmiştir. Ülkemiz kuruluş yıllarında birçok yönden olduğu gibi eğitim açısından da kendini geliştirmek istemiş, dünyadaki eğitim-öğretim uygulamalarıyla yakından ilgilenmiştir. Birçok uzman yurt dışından ülkemize davet edilerek Türk eğitim sistemi üzerine yeni çalışmalar yapmıştır. Bu amaçla Amerikalı eğitim araştırmacısı John Dewey, 1924 yılında Türkiye'ye davet edilmiş ve Türk eğitim sisteminde dönüşüm sağlayacak rapor hazırlamıştır. Ayrıca o dönemde Amerika ile geliştirilen yoğun ilişkiler sonucunda Türk eğitimciler Amerika'ya gönderilmiş ve oradaki üniversitelerde yetiştirilmiştir. Türkiye'de rehberlik konusunda uzman olan ilk isimler Hasan Tan ve Feriha Baymur bunlardandır. Bu uzmanların çalışmaları okullarda psikolojik danışma ve rehberlik konusunda önemli gelişimler sağlamıştır (Cebeci, 2012, s. 16).

Ülkemizde PDR hizmetlerinin 70 yıldan fazla bir geçmişi bulunmaktadır. 1950'li yıllarda eğitim sistemimizde kendine yer edinmeye başlayan PDR hizmetleri, Türkiye ve ABD iş birliği kapsamında ülkemize davet edilmiş olan Amerikalı eğitim uzmanlarının girişimiyle başlamıştır (Yeşilyaprak, 2009, s. 196).

Psikolojik danışma ve rehberlik konusunda geniş kapsamlı bir çalışmaya ilk kez 1962 yılında yapılan VII. Milli Eğitim Şurasında yer verilmiştir (Doğan, 1993 Akt: Özaydın. Şahin ve Siyez, 2019, s. 1180). 1950'li yılların başında daha çok kavramsal, 1970'lerin başında ise pratik düzeyde Türk eğitim sisteminde yer alan PDR hizmetleri, 1989 yılına gelindiğinde artık önemi ve gereği tüm eğitim çevrelerince kabul edilen bir alan olmuştur (Yeşilyaprak, 2009, s. 198).

Türkiye'de, PDR alanında ilk lisans programı, 1965-1966 eğitim yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde "Eğitim Psikolojisi ve Rehberlik Bölümü" adıyla açılmıştır (Kuzgun, 1993, s. 6). 1982 yılında 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun yürürlüğe girmesinin ardından, psikolojik danışma ve rehberlik alanında çalışacak uzman yetiştirmek üzere, üniversitelerde "Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı" adıyla lisans düzeyinde PDR programları başlatılmıştır. Türkiye'de PDR lisans programlarından mezun olan psikolojik danışmanlar, ağırlıklı olarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okulların tüm kademelerinde, üniversitelere hazırlık yapan özel dershanelerde görev yapmaktadır. Ayrıca birçok üniversite bünyesinde kurulan psikolojik danışma ve rehberlik merkezlerinde istihdam edilmeleri nedeniyle daha çok okul psikolojik danışmanı olarak görev aldıkları söylenebilir (Ütanır, 2005, s. 106).

3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığında görev yapan psikolojik danışmanların manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik görüşleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar; doğal ortamda gerçekleştirilir. Esnek bir çalışma imkanı sağlar. Bütüncül bir yaklaşım sergilenir. Az sayıda katılımcı ile yürütülerek ayrıntılı bilgi elde edilir (Karataş, 2015, s. 64). Çalışma nitel araştırma yaklaşımları içerisinde yer alan durum çalışması deseni ile hazırlanmıştır. Nitel araştırma bireylerin deneyimlerini, sosyal olgu ve olayları doğal ortamlarında çeşitli metot kullanarak anlayıp yorumlamayı hedefleyen bir araştırma türüdür (Işıkoğlu,

2005, s. 160). Durum çalışması deseniyle de sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenerek ve incelenmesi hedeflenmektedir (Subaşı ve Okumuş, 2017, s. 8)

3.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu, Milli Eğitim Bakanlığında görev yapan 19 psikolojik danışmandan oluşmaktadır. Araştırma farklı okul kademelerinde görev yapan ve farklı hizmet sürelerinde bulunan psikolojik danışmanlarla yürütülmüştür. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Yargısal örnekleme de denilen bu yöntemin tercih edilme sebebi, evreni tam manasıyla temsil edebilmesi ve çalışmaya her yönden hizmet edebilecek özellikleri taşıyan bireylerin seçilebilmesinden ötürüdür (Durmuş, 2019, s. 67). Katılımcıların cinsiyet, okul kademesi ve hizmet sürelerinin birbirine yakın oranlarda olmasına dikkat edilmiştir. Böylece daha kapsayıcı bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki tüm psikolojik danışmanlara ulaşmanın zorluğu ve çalışmanın her bölgede yapılmasının zaman ve maliyet açısından getirdiği sınırlılıklar gözetilerek evreni temsil ettiği varsayılan farklı illerde görev yapan 19 psikolojik danışmanla sınırlandırılmıştır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla katılımcılara sorulmak üzere demografik bilgileri ve yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan 11 maddelik bir görüşme formu hazırlanmıştır. Sorular alan uzmanlarına danışılarak oluşturulmuştur. Soruların kolay ve anlaşılabilir olmasına özen gösterilmiştir. Uygulama esnasında katılımcılardan gelen sorulara anında dönüt verilerek anlaşılmayan konulara açıklık getirilmiştir. Gönüllülük ilkesi gereği cevaplamak istemedikleri sorular için gerekli seçenekler sunulmuştur. Çalışmanın etik izin belgesi Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'nun (12.10.2022 -67405) tarih ve sayılı onayı ile alınmıştır.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Katılımcılara demografik sorular; manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, dini pratikler, maneviyat kavramı ve bunların psikolojik danışma süreciyle ilişkisini ortaya koyabilmek amacıyla hazırlanmış sorular sorulmuştur. Katılımcılar demografik sorulara tek bir yanıt vererek cevaplandırmışlardır. Açık uçlu sorulara verdikleri cevaplarda doğrudan alıntılama yapılmıştır. Katılımcı kodları meslek unvanlarından (Psikolojik Danışman) esinlenilerek oluşturulmuştur. PD-1, PD-2, PD-3 vb. kodlamalar katılımcıların meslek unvanını ve sıralamasını temsil etmektedir.

4. Bulgular

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda görev yapan psikolojik danışmanların manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik görüşlerinin ortaya çıkarılmasını amaçlayan bu araştırmanın bulguları yedi ana başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar; manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin psikolojik danışma sürecine katkısı, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireyin yaşam amacını keşfetmesindeki rolü, maneviyatın psikolojik iyi oluşla ilişkisi, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etkili olduğu durumlar, dini pratiklerin psikolojik sorunların üstesinden gelmedeki etkisi, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin gerekliliği ve manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin okullarda uygulanabilirliği başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Bu başlıklarla ilgili görüşler kodlar halinde verilmiş ve bulgular

alıntılarla zenginleştirilerek açıklanmıştır.

4.1. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Psikolojik Danışma Sürecine Katkısına İlişkin Bulgular

Katılımcılara “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin psikolojik danışma sürecine yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 1. MDR Hizmetlerinin Psikolojik Danışma Sürecine Katkısına İlişkin Görüşler

8 Psikolojik Danışman	Olumlu
4 Psikolojik Danışman	Kısmen Olumlu
7 Psikolojik Danışman	Olumsuz

Katılımcılar bu soruya çoğunlukla olumlu yönde cevaplar vermiştir. Olumlu görüş bildiren bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

“Evet, yardımcı olduğunu düşünüyorum. Psikolojik danışma sürecinde belki de danışanın manevi boyutla ilgili bir problemi, bir beklentisi var. Böyle durumlarda manevi danışmanlık ile psikolojik danışma süreci iç içe geçerek kullanıldığında daha fazla fayda sağlayabilir, yeni bir kapı aralayabilir.” (PD-3)

“Evet. Toplumumuzun büyük çoğunluğunun düşünce referanslarında manevi kodlar bulunduğundan bireysel farklılıklara bağlı olarak terapi sürecinde iyileştirici ve düzenleyici bir etkiye sahiptir. (PD-5)

“Maneviyatın insan için çok önemli olduğunu düşünüyorum. Psikolojik danışma sürecinin amacının da bireyin iyi oluşunu sağlamak olduğunu düşünecek olursak maneviyatın bu sürece olumlu katkı yapacağını düşünüyorum.” (PD-6)

“Öğrencilerin inanç sistemi göz önüne alındığında yardımları olduğunu düşünüyorum.” (PD-7)

“Umut aşılama konusunda evet.” (PD-9)

“Bilgi sahibi olduğum kadarıyla, amacına uygun kullanıldığında işe yarayacağını düşünüyorum.” (PD-13)

Bu soruya olumsuz yönde görüş bildiren katılımcıların ifadeleri de şu şekildedir:

“Hayır, bilimsellikten uzak çalışmalar olduğundan psikoloji biliminde faydalanılamayacağını düşünüyorum.” (PD-2)

“Değişim ve gelişim gücünün danışanın elinden alınıp sadece ilahi bir güce verilmesinin psikolojik danışmanın doğasına uygun olmadığını düşünüyorum.” (PD-11)

“Düşünmüyorum. İşin içine manevi boyutun girmesinin danışmanlık hizmetini bilimsellikten uzaklaştırdığını düşünüyorum.” (PD-14)

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin psikolojik danışma sürecine yardımcı olup olmadığı konusunda psikolojik danışmanlar olumlu ve olumsuz yönde farklı görüşler ileri sürmüştür. Bu konuda olumlu görüş bildiren katılımcılar, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireye umut aşıladığı, psikolojik iyi oluşuna katkıda bulunduğu

ve toplumumuzun düşünce temelinde manevi kodlar bulunması sebebiyle faydalı olacağını belirtmiştir. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin psikolojik danışma süreciyle iç içe geçmesiyle daha etkili olacağı da ifade edilmiştir. Bu hizmetlerin sunulurken dini bir baskılama aracı haline getirilmeden amacına uygun olarak sunulduğu takdirde faydalı olacağı da belirtilen görüşler arasındadır. Bu konuda olumsuz görüşe sahip olan psikolojik danışmanlar da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bilimsellikten uzak olduğunu, değişim ve gelişim gücünün danışanın elinden alınıp ilahi bir güce verilemeyeceğini belirterek psikolojik danışma sürecine katkısı olmayacağını ifade etmiştir.

4.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Bireyin Yaşam Amacını Keşfetmesindeki Rolüne İlişkin Bulgular

Katılımcılara, “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireyin yaşam amacını keşfetmeye yardımcı olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 2. MDR Hizmetlerinin Bireyin Yaşam Amacını Keşfetmesindeki Rolüne İlişkin Görüşler

8 Psikolojik Danışman	Olumlu
6 Psikolojik Danışman	Kısmen Olumlu
5 Psikolojik Danışman	Olumsuz

Katılımcılar bu soruya çoğunlukla “evet”, “düşünüyorum”, “olabilir” gibi olumlu yönde cevaplar vermiştir. Olumlu görüş bildiren bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

“Evet düşünüyorum. Yaşamın manevi boyutunu herkes düşünebilir farklı yaklaşımlarda, görüşlerde bulunabilir. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ise bireyin yaşam amacını keşfetmede daha profesyonel yaklaşarak bireyin düşüncelerini ve görüşlerini tamamlayıcı bir etkide bulunabilir.” (PD-3)

“Manevi referanslara dayalı bir hayat görüşüne sahip bireyler için yardımcı olduğunu düşünüyorum.” (PD-5)

“Evet, düşünüyorum. Günümüzde birçok insan varoluşsal sorgulamalar yapmaktadır. Bu sorgulamalar sonucunda kendini yaşama bağlayan bir şey bulamadığında, yaşamının bir amacı olmadığını kabullendiğinde intihara başvurabilmektedir. Bu noktada manevi danışmanlık çeşitli sorgulamalarla insana bir yaşam amacı kazandırabilir.” (PD-6)

“Eğer danışanın hayatındaki eksikliğin kaynağı inanç sistemleri ile ilgiliyse, kendini bu açıdan tanımasına ve ihtiyacı olan şeyi keşfetmesine yardımcı olabilir.” (PD-11)

“Düşünüyorum. Sadece yaşam amacı değil, hayatının kontrolünü sağlayabilmesi konusunda da manevi danışmanlık ve rehberlik boyutunun yardımcı olacağını düşünüyorum.” (PD-13)

Bu soruya “hayır”, “düşünmüyorum” gibi olumsuz yönde görüş bildiren katılımcıların ise ifadeleri şu şekildedir:

“Hayır. Dini hassasiyetleri olan bireylere kısmen bir yardımcı olsa da bunun tüm

insanlara genellenemeyeceğini bilimsel olarak tutarlılığın olmadığını düşünmekteyim.” (PD-2)

“Hayır düşünmüyorum. Birey hayat amacını kendi kişisel değerleriyle bulmalıdır.” (PD-14)

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bireyin yaşam amacını keşfetmesinde yardımcı olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu konuda olumlu yönde görüşlerini ifade eden katılımcılar, özellikle dini ve manevi referanslarla düşünen bireyler açısından yaşamın anlamını bulma ve yaşam amacını keşfetme konusunda yardımcı olacağını düşünmektedir. Bu katılımcılar, varoluşsal sorgulamaların yapıldığı süreçlerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin faydalı olacağını belirtmiştir. Bu konuya olumsuz bakan katılımcılar ise bireylerin yaşam amacını kendi kişisel değerleriyle bulması gerektiğini, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bazı kişilere kısmen yardımcı olabileceks de bunun genellenemeyeceğini ve bilimsel yönden yetersiz kaldığını düşünmektedir.

4.2.1. Maneviyatın Psikolojik İyi Oluşla İlişisine Yönelik Bulgular

Katılımcılara “Maneviyyatın psikolojik iyi oluşla bir ilişkisi olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 3. Maneviyyatın Psikolojik İyi Oluşla İlişisine Yönelik Görüşler

13 Psikolojik Danışman	Olumlu
4 Psikolojik Danışman	Kısmen Olumlu
2 Psikolojik Danışman	Olumsuz

Katılımcılar bu soruya çoğunlukla “evet”, “kesinlikle” gibi olumlu yönde cevaplar vermiştir. Olumlu görüş bildiren bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

“Kişinin düşünsel bütünlüğünü beslemesi yönüyle iyi oluş halini olumlu yönde etkilediğini düşünüyorum.” (PD-5)

“Evet, düşünüyorum. Bir insan manevi açıdan ne kadar güçlü ise karşılaştığı kötü olayları da atlatması veya kabullenmesi o kadar kolay oluyor. Bazı şeylerin kendi elinde olmayan sebeplerden kaynaklandığını daha kolay kabulleniyor. Bu teslimiyet hali insanın psikolojik açıdan iyi oluşuna olumlu etki yapıyor.” (PD-6)

“Evet. Gerçek anlamda inançlı olmanın, merhametli, diğerkam olmayı, sabrı, olumlu düşünmeyi gerektirdiğini düşünüyorum. Bu durum da psikolojik sağlamlığa olumlu katkı sağlayabilir ve psikolojik iyi oluşu güçlendirebilir.” (PD-11)

“Kesinlikle. Maddi dünyayla ilişkimiz nasıl ki bedenimiz ve çevremiz gibi unsurlarla oluşuyorsa insan olarak manevi dünyamız \ ruhumuz da yadsınamaz bir parçamızdır. Ve iç dünyamızın zenginliği, dini inancımız bizler için gerek rahatlama gerek adalet arayışımızı tatmin etme, gerekse bizleri rahatlatan bağlı ve amaçlı hissettiren bir dünya haline gelebilir.” (PD-16)

Bu soruya olumsuz yönde görüş bildiren katılımcılar da düşüncelerini “Hayır düşünmüyorum.” (PD-16), “Hayır. İnsanın psikolojik iyi oluşu bir manevi değere indirgenemeyeceğini düşünüyorum.” (PD-2) şeklinde ifade etmişlerdir.

Bu soruda kısmen katıldığını belirten, kişiden kişiye değişebilen bir durum olduğunu ileri süren katılımcılar da mevcuttur:

“Kararsızım. Ama kişinin maneviyata yüklediği anlama göre psikolojik iyi oluşla bir ilişkisi olabilir.” (PD-13)

“Bunun danışandan danışana değiştiğini düşünüyorum. Maneviyatın ön planda tutulduğu ailelerde yetişen bireylerin maneviyat unsurları psikolojik iyi oluşlarında etkili olacaktır.” (PD-14)

Psikolojik danışmanlar, maneviyat kavramının psikolojik iyi oluşla bir ilişkisi olup olmadığı konusunda çeşitli görüşlere sahiptir. Maneviyatın psikolojik iyi oluşla pozitif yönde bir ilişkisi olduğunu düşünen katılımcılar, maneviyatı insanın iç dünyasının bir parçası olarak kabul etmektedir. Manevi duygu ve değerlere sahip olan bireylerin olayları kabullenme, teslimiyet gösterme ya da sorunlarla başa çıkma konusunda başarılı olduğu düşünülmektedir. Bu durumun da bireyin psikolojik iyi oluşuna ve psikolojik sağlamlığına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir. Maneviyatın psikolojik iyi oluşa katkısı olmadığını düşünen katılımcılar da insanın psikolojik iyi oluşunun manevi bir değere indirgenemeyeceğini savunmaktadır. Ayrıca bu konuda kararsız olan katılımcılar da bazı kişiler için kısmen olumlu etkisi olabileceğini, bu etkinin maneviyata yüklenen anlama göre değişebileceğini ifade etmişlerdir.

4.2.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Etkili Olduğu Durumlara İlişkin Bulgular

Katılımcılara “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin daha çok hangi durumlarda etkili olduğunu düşünüyorsunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 4. MDR Hizmetlerinin Etkili olduğu Durumlara İlişkin Görüşler

9 Psikolojik danışman	Hayatın amacının ve anlamının sorgulanmasında
6 Psikolojik danışman	Ölüm ve yas travmalarında
2 Psikolojik danışman	Çaresizlik ve kendine zarar verme düşüncelerinde
2 Psikolojik danışman	Ruhsal problemlerde

Katılımcıların birçoğu manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin hayatın anlamını ve amacını sorgulayan bireylerde yaşam amacı oluşturma konusunda etkili olduğunu savunmuştur. Bu yöndeki benzer bazı görüşler şu şekildedir:

“Kişinin yaşamış olduğu manevi sorun durumlarında, aile yaşantısındaki problemlerin çözümünde, özellikle de yaşamda bir amaç oluşturmak isteyen ve sorun yaşayan kişilerde etkili olacağını düşünüyorum.” (PD-3)

“Manevi durum bireyin hayata yüklediği anlamı ve bu doğrultuda hayattan beklentilerini şekillendirmesi yönüyle farkındalık oluşturma ve bilişi yeniden yapılandırmaya olanak tanıdığı ölçüde etkili olur.” (PD-5)

“Bireyin bazen dünya ile ilişkisi, maddi ilişkileri kopma noktasına gelebilir. Kişiyi dünyaya bağlamak, bir yaşam amacı oluşturmak için manevi danışmanlık kullanılabilir.” (PD-6)

“Hayatın anlamı ve amacını sorgulayan, varoluşsal problem yaşayan danışanlar için etkili olabilir. Manevi danışmanlık sadece tek bir dinin değil, bütün inanç sistemlerinin bilinmesiyle gerçek olabilir.” (PD-11)

“Bireyin hayatının anlam arayışı içinde olduğu durumlarda manevi danışmanlık boyutunun daha işlevsel olabileceğini düşünüyorum.” (PD-13)

Bu soruya verilen cevaplar arasında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ancak çaresizlik içinde olan ve kendine zarar verebilecek bireylerde etkili olabileceği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Bunlar:

“Çaresizlik duygularının yaşandığı durumlarda etkili olabilir.” (PD-9)

“Ancak kendine zarar verecek boyuta gelmiş bireylere kullanmak için olabilir.” (PD-14)

Bu soruya “Ölüm, ağır travmalar” (PD-1), “Özellikle yas travmasında” (PD-4), “Yas vb. travmatik konularda” (PD-10), “Yas danışmanlığı” (PD-19) şeklinde cevap veren katılımcılar da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin en çok ölüm ve yas gibi travmatik durumlarda etkili olabileceğini düşünmektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri birçok alanda ve birçok durum karşısında sunulabilmektedir. Bu hizmetlerin en çok hangi durumlarda etkili olduğu konusunda katılımcılar farklı düşünmektedir. Belirtilen görüşlerin çoğunluğu itibariyle ön plana çıkan durumlardan biri bireye yaşam amacı kazandırmaktır. Bu düşüncedeki katılımcılar; varoluşsal problem yaşayan, yaşamın anlamını sorgulayan ve kendine bir yaşam amacı edinmek isteyen bireylerde maneviyat alanının kullanılarak oldukça etkili olacağı görüşündedir. Bir diğer görüş, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ölüm ve yas gibi travmatik durumlarda etkili olacağıdır. Ölüm ve yas gibi durumlarda bireyler manevi bir boşluk içerisinde olacaktır. Bu boşluk, manevi danışmanlık uygulamalarıyla ele alınıp kabullenme ve başa çıkma yolları üzerinde çalışıldığında psikolojik iyi oluşa yarar sağlayacaktır. Ayrıca çaresizlik içerisinde bulunan ve kendine zarar vermek isteyen bireylerde de bu hizmetlerin faydalı olacağı düşünülmektedir.

4.2.3. Dini Pratiklerin Psikolojik Sorunların Üstesinden Gelmedeki Etkisine İlişkin Bulgular

Katılımcılara “Dini pratiklerin (dua, namaz, tövbe vb. ibadetler) yaşanan psikolojik sorunların üstesinden gelme konusunda etkili olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 5. Dini Pratiklerin Psikolojik Sorunların Üstesinden Gelmedeki Etkisine İlişkin Görüşler

11 Psikolojik Danışman	Olumlu
6 Psikolojik Danışman	Kısmen Olumlu
2 Psikolojik Danışman	Olumsuz

Katılımcılar bu soruya çoğunlukla “evet”, “etkilidir” gibi olumlu yönde cevaplar vermiştir. Olumlu görüş bildiren bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

“Evet, etkili olduğunu düşünüyorum. Dini ritüeller kişinin rahatlamasına imkan tanır, dingingleşmesine yardımcı olur, huzur bulmasına yardım eder.” (PD-3)

“Etkili olduğunu düşünüyorum. Dini ritüeller aynı zamanda psikolojik sağlamlığı destekleyen artıran öğelerdir.” (PD-4)

“Evet, etkili olduğunu düşünüyorum. İnsan dünyada yaşanan olaylar karşısında çoğu zaman aciz durumdadır. Kendi gücünün yetmediği durumlarda insan sığınacak bir liman, kendini teselli edebileceği bir şeyler arar. Bu gibi durumlarda da duaya, tövbe, çeşitli ibadetlere yönelir. Bu insana bir rahatlama, ferahlama hissi verir.” (PD-6)

“Maneviyatın insanlara duygusal etkisini düşünürsek, dini pratiklerin psikolojik sorunların üstesinden gelme konusunda bir etkiye sahip olacağını düşünüyorum.” (PD-13)

“Psikolojik soruna göre değişebilmekle beraber yerine göre evet diye düşünüyorum. Hepsinin de etkisi tabii inançlı kişileri kapsar gibi geliyor. Tövbe misal büyük bir arınmışlık hissi sunar ve yoğun pişmanlık kaygı yaşayan kişiyi rahatlatır. Dua, namaz keza Rabb'e olan bağlılığın kuvvetli sembolleridir düşük seviyede depresyon vb. için elverişli olabilir gibi görünüyor.” (PD-16)

Bazı katılımcılar, “Hayır. Birey yaşadığı psikolojik sorunlarını üstesinden gelmeye çalışırken dini pratiklerde bulunması, psikolojik sorunlarından kaçışın bir yolu olarak öğrenebileceğini ve sorunlarıyla gerçekçi bir mücadele vermemesine neden olabileceğini düşünmekteyim.” (PD-2) şeklinde olumsuz yönde düşüncelerini ifade etmiştir.

Bazı katılımcılar da “Etkili olabilir fakat sorunu tamamen ortadan kaldırmada yeterli olmayacaktır.” (PD-9) şeklinde kısmen etkili olduğunu ancak sorunu çözmede yetersiz kalacağını belirtmektedir.

Dua, namaz, tövbe gibi dini pratiklerin yaşanan psikolojik sorunlar karşısında etkili olduğu görüşü hakimdir. Bu görüşe sahip olan psikolojik danışmanlar, dini pratikler yoluyla psikolojik sorunlarla mücadele edilebileceğini belirtmiştir. Tövbe etmenin bireylerde arınmışlık hissi oluşturacağı, dua ve namaz gibi ibadetlerin de bireyi yaratıcıya yönelterek manevi gücü artıracığı ve sorunlarla mücadele etme gücü sağlayacağı düşünülmektedir. Dini pratiklerin psikolojik sorunların üstesinden gelme konusunda faydası olmayacağını düşünenler ise dini pratikleri, sorunları çözmekten çok sorunlardan bir kaçış olarak değerlendirilmiştir. Dini pratikler aracılığıyla bireylerin sorunlardan kaçarak gerçekçi bir mücadele veremeyeceği ifade edilmiştir. Dini pratiklerin kısmen bir etkisi olsa da sorunları çözüme noktasında yeterli olamayacağı görüşü de bulunmaktadır.

4.3. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Gerekliliğine İlişkin Bulgular

Katılımcılara “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olduğunu düşünüyor musunuz? Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 6. MDR Hizmetlerinin Gerekliliğine İlişkin Görüşler

7 Psikolojik Danışman	Olumlu
6 Psikolojik Danışman	Kısmen Olumlu
6 Psikolojik Danışman	Olumsuz

Katılımcılar bu soruya çoğunlukla “evet”, “kesinlikle” gibi olumlu yönde cevaplar vermiştir. Olumlu görüş bildiren bazı katılımcıların düşünceleri şu şekildedir:

“Evet bir ihtiyaçtır bence. Yaşamın belli dönemlerinde birey manevi açıdan boşluğa düşebilir ya da manevi açıdan bir yardıma gereksinim duyabilir. Normal psikolojik danışma sürecinde manevi rehberlik bu gibi durumlarda tamamlayıcı bir etkisi olduğu kanaatindeyim.” (PD-3)

“Bireyin manevi potansiyelini sağlıklı ve bütüncül referans noktalarıyla güçlendirmesi, kendini ve hayatı değerlendirmesi ve hayatını bu doğrultuda yapılandırması açısından gerekli buluyorum.” (PD-5)

“Bazı durumlarda ihtiyaç olabilir. Kimi insanlar maneviyatı, dini yaşamının merkezine koyar. Bu tip insanların hayatında bir ayet, bir hadis veya bir kıssa ya da sahabenin yaşadığı bir olay çok önemli olabilir. Böyle durumlarda manevi danışmanlık hizmeti o kişinin iyi oluşuna çok hızlı bir şekilde etki edebilir.” (PD-6)

“Toplumumuzdaki karma insan yapısından dolayı, maneviyatı hayatının önemli bir yerine koyan insanlar için manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin alana zenginlik katacağını düşünüyorum.” (PD-13)

Bu soruya “hayır” şeklinde cevaplar vererek manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olmadığını düşünen katılımcıların görüşleri şu şekildedir:

“Hayır. Psikolojik danışma hizmetlerinde böyle bir ihtiyacın olmadığını düşünüyorum.” (PD-2)

“Hayır. Çünkü bu alanın istismara çok açık olduğunu düşünüyorum. Hastanelerde ve üniversitelerde bu alanda çalışanları görünce bu kanım kuvvetleniyor.” (PD-4)

“Sadece bir dine mensup bireylere yönelik yapılan hizmet kendiliğinden ayrıştıracıdır. Oysaki rehberlik ilkesi gayet açıktır. Bireylerin zihnine bir şey yerleştirme çabası olmadan yapıldığında etkili olacaktır.” (PD-9)

“Hayır. Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik yeterlidir.” (PD-14)

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir gereklilik olup olmadığı ülkemizde tartışılan bir konudur. Psikolojik danışmanların bu konudaki görüşleri genel olarak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olduğu yönündedir. Toplumumuzdaki insanların genellikle dini ve manevi referanslarla hareket ettiğini belirten katılımcılar, bu açıdan maneviyat eksenindeki danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Yaşamı içerisinde bazı dönemlerde manevi açıdan boşluk hissi yaşayan bireyler açısından da gereklilik olduğu düşünülmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin psikolojik danışma süreciyle beraber yürütülmesinin tamamlayıcı nitelikte olacağı da ifade edilen görüşlerdendir. Psikolojik danışma hizmetlerinin yeterli olduğunu, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin sunulduğu alanlarda istismara açık olduğunu ve yanlış yürütüldüğünü düşünen katılımcılar da mevcuttur.

4.4. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetlerinin Okullarda Uygulanabilirliğine İlişkin Bulgular

Katılımcılara “Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin MEB bünyesindeki okullarda uygulanıp uygulanamayacağı konusunda ne düşünüyorsunuz?”

Açıklayınız.” şeklinde bir soru sorulmuştur.

Tablo 7. MDR Hizmetlerinin Okullarda Uygulanabilirliğine İlişkin Görüşler

11 Psikolojik Danışman	Uygulanamaz
6 Psikolojik Danışman	Uygulanabilir
2 Psikolojik Danışman	Kısmen Uygulanabilir

Katılımcılar bu soruya çoğunlukla “hayır”, “uygulanamaz” gibi olumsuz yönde cevaplar vermiştir. Bu görüşlerden bazıları şu şekildedir:

“Açıkçası uygulanabileceğini pek düşünmüyorum. Okullardaki öğrencilerin birçoğu henüz soyut işlemler evresine geçmemiş öğrencilerden oluşmaktadır. Bu öğrencilerin yaşadıkları problemlerin çözümü noktasında maneviyat, din gibi kavramlarını merkezine alan bu tip uygulamalar çok verimli olmayabilir. Ayrıca bu konuda yetişmiş insan sayısı da oldukça az. Günümüzde bazı yurtlarda ve okullarda manevi danışmanlık hizmeti verilmeye çalışılıyor ama bu hizmet dini bilgisi iyi olan kişiler tarafından veriliyor. Sadece dini bilgiye sahip olmak öğrencilerin psikolojik sorunlarını çözmeye yetmez, bunun yanında gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi, nörolojik süreçler hakkında da bilgi sahibi olunması gerekiyor.” (PD-6)

“Ruh sağlığı için yeterli bilimsel bir çalışma olmadığından dolayı uygulanamayacağını düşünmekteyim.” (PD-2)

“Bu şekilde olmasını doğru bulmuyorum. Kişilerin sadece manevi yönlerini ele almak genel bakış açısını olumsuz etkiler. Bu sefer sadece inanç sistemi ile ilgili uygulanmış olur. O da olmaz.” (PD-7)

“Okullarda değil de hastanelerde, belediye bünyesinde ve dini eğitim veren diyanete bağlı kurumlarda uygulanmasını uygun buluyorum.” (PD-18)

Bu soruya “evet”, “uygulanabilir” şeklinde olumlu yönde görüş bildiren katılımcılar da bulunmaktadır. Bu görüşler de şu şekildedir:

“Özellikle imam hatip okulları başta olmak üzere çoğu eğitim kademesinde uygulanmasının olumlu etkilerinin olacağını düşünüyorum.” (PD-13)

“Gerekli altyapı/donanım ve birikimin oluşturulması, çalışma/hizmet alanının gerçekçi bir şekilde tanımlanması ve hizmet kapsamının netleştirilmesi sonucunda gereksinim duyan her birey için bir imkan ve seçenek olarak sunulabilir.” (PD-5)

“Aslında uygulanabilir. Ancak öncesinde iyi bir tanıtım, standardize edilmiş plan ve program ile ilk kademe olarak lisede uygulanabilir.” (PD-3)

Katılımcılar arasında okullarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin uygulanıp uygulanamayacağı konusunda genel olarak olumsuz bir görüş hakimdir. Maneviyat ve din gibi kavramların soyut nitelikte olması ve yaşları itibarıyla soyut işlem dönemine geçmemiş öğrencilerin çoğunlukta olması sebebiyle manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin okullarda verilemeyeceği düşünülmektedir. Bu konuda hizmet verecek alan uzmanlarının dini argümanlarını gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi ve nörolojik süreçler hakkındaki bilgilerle zenginleştirmedeği sürece manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin okullarda verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu hizmetlerin sunulmasında görev alacak uzman kişilerin azlığı da ciddi bir sorun olarak

görülmektedir. Katılımcılara göre MDR hizmetlerinin bilimsel yönden alt yapısının yetersiz olduğu da bir diğer gerektir. Ayrıca bu hizmetin diyanete bağı kurumlarda verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu duruma olumlu bakan katılımcılar da özellikle ortaöğretim düzeyindeki öğrencilere bu hizmetin verilebileceğini düşünmektedir.

Sonuç

Okul psikolojik danışmanların manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yönelik görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada olumsuz görüşler olsa da manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin genel olarak olumlu karşılandığı görülmektedir. Katılımcıların verdiği cevaplardan hareketle manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bir ihtiyaç olduğu, psikolojik danışma sürecine ve psikolojik iyi oluşa katkı sağladığı, bireyin yaşam amacını keşfetmesinde önemli rolü olduğu ve dini pratiklerin psikolojik sorunlarla mücadelede etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ölüm ve yas gibi durumlarda oldukça etkili olacağı belirtilmiştir. Ancak Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin henüz bilimsel özelliği haiz olmadığı, bireylerin değişim ve gelişimi ilahi güçten bekleyerek kendi potansiyellerini öncelikle endişesi gibi nedenlerle katılımcılar manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin okullarda uygulanmasına yönelik olumsuz görüş bildirmişlerdir. Karasu ve Demirkol (2018), çalışmalarında öğrencilerin maneviyat, hayatı anlama-anlamlandırma, inanç, ibadet, ölüm ve hastalık gibi konularda manevi destek almak istedikleri sonucuna ulaşmışlardır. Satan ve Arkadaşları (2018), ebeveyn kaybı yaşamış bireylere yönelik yaptıkları çalışmalarında dini inanç ve manevi yönelimin zorlu yaşam olayları ile başa çıkmadaki önemine vurgu yapmışlardır. Kılavuz ve Kılavuz (2018), çalışmalarında, dindar insanların yaşadıkları hastalık üzerindeki kontrolün ve gücün Allah'ta ait olduğuna, Allah'ın dualarına cevap vereceğine inanmaları onlara zor zamanlarda ümit verdiğini ve bu olumlu durumun hastalıklardan iyileşme sürecini de olumlu etkilediği sonucuna varmışlardır.

Manevi danışmanlık hizmetlerinin psikolojik danışmanlık sürecine katkı sağladığına yönelik katılımcılar farklı görüşler bildirmişlerdir. Toplumumuzun inanç temelinde manevi kodların bulunması nedeniyle manevi boyutun bireye umut aşılayarak psikolojik süreci de olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır. Yanı sıra katılımcıların bazıları manevi danışmanlığın bilimsellikten uzak bir alan olduğu, değişim ve gelişimin bireyde değil ilahi güçte olduğu algısı verdiği bireyi pasifleştirdiği düşüncesiyle psikolojik sürece katkı sağlamadığı görüşünü savunmuşlardır. Katılımcıların dua, namaz, tövbe gibi dini pratiklerin yaşanan psikolojik sorunla karşısında olumlu etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmamızda elde edilen bulgular ve ulaşılan sonuçlar ışığında bazı önerilerde bulunulabilir:

Nitel bir araştırma olan bu çalışmanın örneklemini genişletilerek ya da nicel bir araştırma biçiminde yeniden yapılabilir. Psikolojik danışmanların örnekleme olarak belirlendiği bu araştırma diğer ruh sağlığı uzmanlarının da araştırmaya konu edilmesiyle daha kapsamlı hale getirilebilir. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin ülkemizde son yıllarda uygulama alanı bulması ve teorik alt yapısının gelişiminin devam etmesi sebebiyle bu çalışmanın ilerleyen süreçte tekrar edilmesi bu hizmete yönelik görüşleri daha net bir biçimde ortaya koyacaktır. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri hakkında farkındalık oluşturmak adına kamuoyuna yönelik bilgilendirici çalışmalar yapılabilir.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. * (Muş Alparslan Üniversitesi Üniversitesi Rektörlüğü, Bilimsel Yayın Etiği Kurulu Başkanlığının 22.09.2022 Tarih , 64188Nolu kararı ile Etik Kurul Kararı alınmıştır.)
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Toplanması: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Veri Analizi: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makalenin Yazımı: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu: 1. Yazar (%50), 2. Yazar (%50)

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. * (Muş Alparslan University Rectorate, Scientific Publication Ethics Committee Decision was taken with the decision dated 22.09.2022, numbered 64188 of the Presidency of the Publication Ethics Committee.)
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Author Contributions	Design of Study: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Acquisition: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Data Analysis: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Writing up: 1. Author (%50), 2. Author (%50) Submission and Revision: 1. Author (%50), 2. Author (%50)

Kaynakça | References

- Akboy, R. ve İkiz, E. (2007). *Psikolojik Danışma ve Rehberlikte Çağdaş Bir Anlayış-Yaşam Boyunca Yaşamla İç İçte*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Altaş, N. (1999). Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine Deneysel Bir Araştırma), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (39)1 599-659.
- Bakırcıoğlu, R. (2000). *İlköğretim Ortaöğretim ve Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Anı Yayınları.
- Bakırcıoğlu, R. (1985). *Rehberlik ve Psikolojik Danışma*. Ankara: Bakırcıoğlu Yayınları.
- Bakırcıoğlu, R. (1976). *Ruh Sağlığı ve Rehberlik*, Ankara: Çark Matbaası.
- Bakırtaş, T (2021). Anormal Psikoloji, *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5 (1), 102-105.
- Baş, S. (2017). Manevi Danışmanlıkta Duanın Bir Destekleme Metodu Olarak Kullanımı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (52), 1161-1198.
- Baygeldi, M.R. (2018). Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması, Mevcut Durum ve Öneriler, *SETA Analiz*.
- Bilgin, M. (2000). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitiminde Çağdaşlaşma, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6 (6), 21-36.
- Cebeci, S. (2012). *Dini Danışma ve Rehberlik*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,
- Ceylan, Y. ve Özaydın, M. (2020). Manevi/Dini Danışmanlıkta Değer Algısı, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2(16), 282-301.
- Çil, İ., Tokat, M.A., Türkan, Y.S., ve Doğan, N. (2014) Temel Eğitim Kurumlarında E-Rehberlik ve Danışmanlık Karar Destek Sistemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 29(2), 34-56.
- Demirtaş, B. (2019). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri, *Diyanet Aylık Dergi, Sayı 338*.
- Doğan, S. (1993). Türkiye’de Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kimliği: Gelişmeler ve Sorunlar, II. Ulusal Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi,
- Düzgüner, S, (2016). Nereden Çıktı Bu Maneviyat: Manevi Bakımın Temellerine İlişkin Kültürlerarası Bir Analiz, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik C.II*, Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz, (ed.), İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Kahvecioğlu K. F. (2010). *Din Hizmetlerinde Dini Danışmanlık ve Rehberlik*. (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kararımak, Ö. (2004). Tinsel Anlayışın Psikolojik Danışmadaki Rolü, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 3 (22), 45-55.

- Karasu, T. ve Demirkol A.A. (2018) "Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Manevi Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir İnceleme" *Din ve Bilim Muş Alparslan Üniveristesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), (112-127).
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kepeçoğlu, M. (2001). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Ankara: Alkim Yayınevi.
- Kılavuz, M.A. ve Kılavuz, E., (2018). "Yaşlanma Döneminde Kayıplarla Başa Çıkma Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Önemi", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik C.II*, Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz, (ed.), İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Kılınçer, H. (2017). Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) Üzerine: Psikoloji, İlahiyat ve Tıp Alanlarında Maneviyat ve MDR Algısı, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Teori ve Uygulama Alanları*, Ali Ayten (ed), İstanbul: Dem Yayınları.
- Koç, M. (2012). Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı'da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 12 (2), 201-237.
- Kula, N. (2016). *Manevi Danışmanlıkta Kullanılan Bazı Dini Kavramların Anlam Alanı ve Fonksiyonelliği*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Özaydın, S., Şahin, S. ve Siyez, M.D. (2019). Liselerde Görev Yapan Öğretmen ve İdarecilerin, Psikolojik Danışmanların Nöbet Tutmasının Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Görüşleri, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* (9)55, 1179-1211.
- Satan, A., Çıplak, K., Kaplaner, O. ve Erol, F., (2018). "Ebeveyn Kaybı Yaşamış Ergenlerde Bibliyoterapi Yönelimli Manevi Danışmanlık Uygulaması", *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik C.II*, Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz. (ed), İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları.
- Söylev, Ö.F. (2014). *Türkiye'de Dini Danışma ve Rehberlik: Alanları, İmkanları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği*, (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Şimşek, F.Z. (2019). *Manevi Danışmanlık İlkeleri Bağlamında Mevlâna ve Yunus Emre Düşüncesinin Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tan, H. (1989). *Psikolojik Yardım İlişkileri*, İstanbul: Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Tekin, C. ve Şanver, M. (2019). Cezaevi Hizmetlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Mahmut Z. Nuri T. Ali A. Halil E. (ed), İstanbul: Dem Yayınları.
- Tunç, B. ve Totan, T. (2020). Okul Psikolojik Danışmanlığında Manevi İyi Oluşum Kullanımı: Tarihsel Gelişim, Kuramsal Temeller ve Öneriler, *Ege Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, (3)1, 1-20.

Uğurlu, H.S. ve Ege, R. (2018). Bir İsimlendirme Problemi: Dini Danışmanlık, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 1057-1077.

Uygur, A.E. (2017). "Tarihteki İlk Psikoterapi Metodu: Pastoral Danışmanlık", <https://www.bilimoloji.com/tarihteki-ilk-psikoterapi-metodu-pastoral-danismanlik/>(Erişim Tarihi: 29 Kasım 2021).

Ültanır, E. (2005). Türkiye’de Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) Mesleği ve Psikolojik Danışman Eğitimi, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 102-111.

Yeşilyaprak, B. (2009). Türkiye’de Psikolojik Danışma ve Rehberlik Alanının Geleceği: Yeni Açılımlar ve Öngörüler, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 193-213.

Yeşilyaprak, B (2016). *21. Yüzyılda Eğitimde Rehberlik Hizmetleri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 22. Basım.

Yıldız, K. (1993). Türk Eğitim Sisteminde Rehberlik ve Psikolojik Danışma, *Eğitim Dergisi*, (6), 3-8.

Yılmaz, N. (2012). *Aile İrşad ve Rehberlik Bürolarında Yapılan Dini Danışmanlık-Çorum Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.